

Jana Jíchová*

VÝZKUM ZLOČINU V ČESKU Z POHLEDU GEOGRAFIE

ANALYSIS OF CRIME IN CZECHIA FROM THE POINT
OF VIEW OF GEOGRAPHY

Keywords

Geography of crime
Crime
Czechia

Abstract

Traditionally, many disciplines have researched crime – depending on their specialization, they have focused on different aspects of the phenomenon. This article introduces the point of view of geography, putting greater emphasis on crime's spatial context. The main attention is devoted to the development of crime research in Czechia with the emphasis on questions, methods and territorial criteria. At the same time, the article reflects the development in crime research, especially in European countries, which has long served as a source of information and inspiration for Czech researchers.

* Mgr. Jana Jíchová, Ph.D., Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Urbánní a regionální laboratoř, Albertov 6, 128 43 Praha 2. E-mail: jana.jichova@natur.cuni.cz. – Příspěvek vznikl za podpory GA UK v projektu 6209/2012 „Prostorová diferenciacie kriminality a její podmíněnosti v České republice“ a SVV 267 203 „Sociogeografické a demografické podmíněnosti vývoje územních diferenciací a společenských transformací“.

Úvod

Kriminalita patří v současné době mezi významná interdisciplinární témata. Studuje ji řada oborů, zejména z oblasti sociálních věd, mj. kriminologie, sociologie, antropologie, psychologie, sociální geografie, dotýká se rovněž pedagogiky, sociální politiky či genderových studií. Přístup jednotlivých oborů ke studiu kriminality se liší, od důrazu na různé aspekty a témata studovaná v rámci kriminality (např. profil pachatele, typologie obětí, trestné činy, míra kriminality), přes samotné teoretické ukotvení výzkumu až po metodické pojetí, formu publikace výsledků či způsob uplatnění v praxi. Přístup geografie se od ostatních disciplín odlišuje zejména důrazem na důležitost studia prostorového kontextu a vazeb. Geografický přístup rovněž podtrhuje roli úrovně sledování a poukazuje na odlišnou důležitost faktorů působících na kriminalitu, např. na vliv socioekonomického prostředí. Důležitost geografického přístupu při výzkumu kriminality prokazují i studie hodnotící kvalitu života, rezidenční spokojenost, strach ze zločinu či image čtvrtí.¹ Na druhou stranu geografické studie ve své většině hlouběji neanalyzují např. osoby pachatelů či obětí zločinu, ale pracují pouze s jejich základními údaji (věk, pohlaví apod.). Oproti kriminologickým studiím rozebírajícím psychologické profily či rodinná zázemí pachatelů/obětí se geografické studie soustředí spíše na jejich vazbu na prostor a jeho využívání.

Téma kriminality nepatří v české geografii ke stěžejním oblastem výzkumu. Větší zájem geografů přichází až od přelomu 20. a 21. století, kdy se ale objevují převážně vysokoškolské absolventské práce než rozsáhlejší výzkumné projekty. Přesto nelze říci, že by dříve výzkumy kriminality využívající geografický přístup na našem území neexistovaly. Již ke konci 19. století byly sepsány první ucelenější studie přinášející základní přehledy územního rozložení kriminality na českém území a diskuze vazeb kriminality na ostatní charakteristiky. Další práce následovaly po přelomu 19. a 20. století.

Předkládaná studie se zaměřuje na vývoj studia kriminality na českém území. Hlavním cílem je: 1. zhodnotit vývoj přístupů ke studiu kriminality z pohledu české geografie a 2. zasadit vývoj v Česku do širšího kontextu výzkumu kriminality především v západní Evropě. Článek přináší dosud chybějící ucelenější přehled základních prací přispívajících ke geografickému poznání kriminality na našem území. Nezaměřuje se pouze na studie kriminality zpracované geografy – takových prací na našem území zejména ve vzdálenější minulosti příliš nevzniklo. Diskutovány jsou

¹ Např. Jennifer B. ROBINSON – Brian A. LAWTON – Ralph B. TAYLOR – Douglas D. PERKINS, Multilevel Longitudinal Impacts of Incivilities: Fear of Crime, Expected Safety and Block Satisfaction, *Journal of Quantitative Criminology* 5, 2003, s. 237–274; Jana JÍCHOVÁ – Jana TEMELOVÁ, Kriminalita a její percepce ve vnitřním městě: případová studie pražského Žižkova a Jarova, *Geografie* 117, 2012, s. 329–348.

výzkumy kriminality reflektující prostorový kontext, ať už se jedná o práce geografů, sociologů, lékařů či právníků. Pozornost je věnována zejména řešeným tématům, metodám a územnímu měřítku a jejich porovnání se soudobým vývojem v zahraničním výzkumu. Až na výjimky představovaly hlavní informační a inspirační zdroje pro výzkum na našem území až do 90. let 20. století studie vzniklé především v Evropě.² Teprve poté začal být ve větší míře reflektován výzkum ve Spojených státech amerických.

Členění studie odpovídá stěžejním etapám vývoje studia kriminality z pohledu geografie.³ První kapitola popisuje počátky vědeckého studia kriminality a prvotní mapy kriminality pocházející z 19. století. Druhá kapitola se zaměřuje na vývoj výzkumu kriminality po přelomu 19. a 20. století; k největším přínosům studia kriminality tohoto období lze zařadit studie města realizované zejména v rámci chicagské školy a areálové a ekologické studie využívající technologické změny možností zpracování statistických dat. Navazující kapitola diskutuje vývoj zhruba od konce 60. let 20. století, kdy dochází k výrazné proměně pohledu na kriminalitu a jejího výzkumu zejména pod vlivem environmentální kriminologie. Výrazný zlom ve výzkumu kriminality v českém kontextu představují 90. léta 20. století, předposlední kapitola se proto téměř výhradně soustředí na rozšiřování výzkumu na našem území. Závěrečná kapitola diskutuje možnosti dalšího vývoje studia kriminality v tomto prostředí z pohledu geografie.

Počátky vědeckého studia kriminality v 19. století

19. století je nejen z pohledu vědy označováno za velmi dynamické období, kdy se v Evropě šíří nové myšlenky liberalismu, socialismu a nacionalismu spojené s výraznými změnami ve společnosti. Změny se projevují i na českém území, nesporně i pod vlivem myšlenek národního obrození. V oblasti vědy pokračují proměny chápání nejen světa a jeho fungování, nastartované již objevy z 16. a 17. století a podporované pozdějšími technickými objevy a vynálezy, ale i obrat v chápání člověka a vývoje života (např. Darwinova teorie). V 19. století dochází k postupné emancipaci věd, odloučením od filosofie se ustavuje řada „nových“ přírodních i humanitních vědeckých oborů (např. sociologie, psychologie, kriminologie či moderní biologie).

² Výjimku představuje chicagská škola či areálové a ekologické studie, na které soudobé české výzkumy odkazují. Orientaci výzkumů ovlivňovala i politická situace v zemi.

³ Etapy byly zvoleny na základě členění používaného v zahraničí, např. David WEISBURD – Gerben J. N. BRUINSMA – Wim BERNASCO, *Units of Analysis in Geographic Criminology: Historical Development, Critical Issues, and Open Questions*, in: *Putting Crime in its Place*, ed. David Weisburd – Wim Bernasco – Gerben J. N. Bruinsma, New York 2009, s. 3–34.

Hlavním vědeckým přístupem se stává pozitivismus a jeho důraz na systematicčnost, objektivitu a poznání.

Období 19. století znamená v Evropě rozvoj též v oblasti výzkumu kriminality a jejích podmíněností. Prvotní práce se věnují studiu úrovně kriminality v různých územních jednotkách, později jsou detailněji zkoumány i různé druhy kriminality. Příkladem mohou být výzkumy Guerryho a kol. zaměřené na porovnávání úrovně osobních i majetkových trestných činů v různých regionech Francie,⁴ nebo práce Grega analyzující nejen majetkovou a násilnou kriminalitu, ale také konkrétní trestné činy jako vraždy či znásilnění.⁵ Jiné studie se zaměřily na sebevraždy, prostituci, kriminalitu mladistvých, výzkum kriminálního podsvětí či pachatelů.⁶ Velké diskuze vzbudily studie italského vědce Lombrosa, podle něhož byly pro páchaní trestné činnosti určující fyzické atributy pachatelů, např. tvar lebky či délka končetin.⁷ Jeho výzkumy však byly poměrně záhy odmítnuty a vysvětleny.

Výzkum kriminality se v 19. století nezaměřuje pouze na diferenciaci územního rozložení kriminality, ale rovněž na hledání souvislostí s dalšími proměnnými. Balbi a Guerry na základě analýzy dat z let 1825–1827 docházejí na tehdejší dobu k překvapivým výsledkům odhalujícím vazbu mezi vyšší mírou kriminality a vyšší úrovní vzdělání.⁸ Guerry následně v kolektivu autorů publikuje studii odhalující, že bohaté departmenty na severu Francie mají vyšší úroveň kriminality než chudší jižní oblasti.⁹ Obdobně výsledky Queteletových analýz prokazují, že chudoba není příčinou kriminality, jak se do té doby usuzovalo.¹⁰ Výzkum kriminality v 19. století je tematicky široký, objevují se např. analýzy kriminality v závislosti na věku, pohlaví

⁴ André-Michel GUERRY – Silvestre F. LACROIX – Augustin-Francois de SILVESTRE – Pierre-Simon GIRARD, *Essai sur la statistique morale de la France*, London 1833.

⁵ William R. GREG, *Social Statistics of the Netherlands*, British Association for the Advancement of Science, London 1839.

⁶ Např. John WADE, *A Treatise on the Police and Crimes of the Metropolis*, London 1829; Alexandre J. R. PARENT-DUCHATELET, *De La Prostitution dans la Ville de Paris*, Paris 1837; Samuel P. DAY, *Juvenile Crime, its Causes, Character, and Cure*, London 1858; Whitworth RUSSELL, *Statistics of Crime in England and Wales, from 1839–1843*, *Journal of the Statistical Society of London* 10, 1847, s. 38–61.

⁷ Cesare LOMBROSO, *Criminal Man*, Durham 1876/2006.

⁸ Na práci Balbiho a Guerryho (1829) odkazují D. WEISBURD – G. J. N. BRUINSMA – W. BERNASCO, *Units* (jako pozn. 3), s. 3.

⁹ A.-M. GUERRY – S. F. LACROIX – A.-F. de SILVESTRE – P.-S. GIRARD, *Essai* (jako pozn. 4).

¹⁰ Adolphe QUETELET, *Recherches sur le Penchant au Crime aux Différens Ages*, Bruxelles 1833.

či etnicitě pachatele, zkoumá se vliv klimatu, hustoty zalidnění, blízkosti hranic či pobřeží na úroveň kriminality, nebo variabilita úrovně kriminality v závislosti na měsíci v roce.¹¹

Pro celé toto období je ve výzkumech zřetelný vliv pozitivismu, který se projevuje v přístupu k tématu i v používaných metodách. Naprostá většina studií je založena na analýze dat, čemuž napomohl i vznik specializovaných statistických institucí shromažďujících data pro různé oblasti života společnosti.¹² Zároveň jsou častými autory prvotních výstupů právě úředníci těchto institucí, např. A. M. Guerry (zaměstnanec Ministerstva spravedlnosti pracující s daty z národního registru), A. Quetelet (ředitel Královské observatoře, Akademie přírodních věd) nebo R. W. Rawson (sekretář Statistické společnosti v Londýně). I Lombroso používal při svých šetřeních fyzických znaků pachatelů analýzu statistických dat, ale rovněž analýzu dopisů zločinců (jejich rukopisu, používaných slovních spojení apod.) či jejich tetování a graffiti.¹³ Odlišnou metodu využívá Mayhew pro mapování podsvětí Londýna a kriminálního života, vedle statistických dat vychází též z vlastních terénních (etnografických) šetření.¹⁴

Zejména v prvních studiích kriminality je uplatňován regionální přístup využívající detailnějšího administrativního členění jednotlivých států: regiony, země, provincie apod. Například studie a mapy Ducpétiauxa analyzují kriminalitu (a sebevraždy) za regiony a země Francie a Anglie, naopak Španělsko, Itálii, Benelux či Spojené státy americké jsou zmiňovány pouze souhrnně.¹⁵ Neison a Russell publikují články o stavu kriminality v Anglii a Skotsku, zmiňují i situaci v jednotlivých hrabstvích.¹⁶

¹¹ Např. Rawson W. RAWSON, An Enquiry into the condition of Criminal offenders in England and Wales, with respect to Education; Or, Statistics of Education Among the Criminal and General Population of England and Other Countries, *Journal of the Statistical Society of London* 3, 1841, s. 331–352; A. QUETELET, *Recherches* (jako pozn. 10).

¹² Například v Anglii se konal první národní census v roce 1801, ve Francii pak existoval v roce 1833 jeden z prvních předchůdců statistických úřadů, na území Česka od roku 1858.

¹³ C. LOMBROSO, *Criminal Man* (jako pozn. 7).

¹⁴ Henry MAYHEW, *London Labour and the London Poor: A Cyclopaedia of the Condition and Earnings of Those That Will Work, Those That Cannot Work, And Those That Will Not Work*, New York 1861/2009. Weisburd a kol. poukazují na fakt, že Mayhew ve své podstatě využívá velmi podobnou metodologii jako R. E. Park o 70 let později v Chicagu (D. WEISBURD – G. J. N. BRUINSMA – W. BERNASCO, *Units* [jako pozn. 3]).

¹⁵ Édouard DUCPETIAUX, *De la Peine de Mort*, Bruxelles 1827.

¹⁶ F. G. P. NEISON, *Statistics of Crime in England and Wales for the Years 1842, 1843, and 1844*, *Journal of Statistical Society of London* 9, 1846, s. 223–276; W. RUSSELL, *Statistics* (jako pozn. 6).

Rawson pro porovnání úrovně kriminality nepoužívá administrativní členění, ale vytvořenou typologii území (velká města, oblasti těžby, zemědělské oblasti s farmami a industriální oblasti).¹⁷ Typickým výsledkem analýz jsou mapy, což přispělo k pozdějšímu označení jejich autorů jako tzv. evropských kartografických kriminalistů či souhrnně jako kartografické školy kriminologie.¹⁸

Ačkoliv Glyde upozorňuje na vysokou variabilitu velkých území a problematičnost jejich analýz na obecní a celostátní úrovni až v 50. letech 19. století,¹⁹ studie analyzující kriminalitu v detailnějším měřítku se začínají objevovat již ke konci 30. let. Například Parent-Duchâtelet využívá ve své práci o vývoji prostituce v Paříži jednotku sousedství.²⁰ Později i Mayhew pracuje při mapování podsvětí Londýna s velmi malými územími typu náměstí, ulice či budovy.²¹

V Česku je situace ve výzkumu kriminality v 19. století výrazně odlišná od západní Evropy. První studie více zaměřené na kriminalitu se objevují až na sklonku 19. století a shodně řeší kriminalitu zejména ve vztahu k mládeži. Krátký spis autora známého pouze pod jeho iniciálami L. K. představuje souhrnný vývoj trestné činnosti mládeže, včetně porovnání s evropskými zeměmi (např. Francie, Belgie, Itálie, Německo či Anglie).²² Studie je doplněna o analýzu příčin kriminality mládeže, ve které autor diskutuje nejen vliv rodiny a školy, ale i pornografické četby. Zuckerova práce vychází z autorových dříve publikovaných novinových článků a statí.²³ Analyzuje v ní vývoj celkové kriminality i konkrétních trestných činů i souvislosti, které k páchání kriminality vedou, a následně hodnotí vývoj kriminality mládeže a problematiku jejího trestání.

Práce vzniklé ke konci 19. století využívají zejména jednoduché statistické přehledy, často v detailu pouze za historické země. Zucker analyzuje úroveň kriminality v evropských zemích, podrobněji se věnuje oblastem v Rakousku-Uhersku

¹⁷ R. W. RAWSON, *An Enquiry* (jako pozn. 11).

¹⁸ Uvedená označení používají mj. David T. HERBERT, *The Geography of Urban Crime*, New York 1982; nebo Spencer CHAINEY – Jerry RATCLIFFE, *GIS and Crime Mapping*, Chichester 2005.

¹⁹ John GLYDE, *Localities of Crime in Suffolk*, *Journal of the Statistical Society of London* 19, 1856, s. 102–106.

²⁰ A. J. R. PARENT-DUCHATELET, *De La Prostitution* (jako pozn. 6).

²¹ H. MAYHEW, *London Labour* (jako pozn. 14).

²² L. K., *Zločinnost mládeže: o její velikosti, příčinách a léčení*, Praha 1897.

²³ Alois ZUCKER, *Kriminalistické črty zejména se zřetelem k zločinné a spustlé mládeži*, Praha 1894.

(včetně Haliče, Bukoviny či Dalmácie).²⁴ L. K. rovněž porovnává úroveň kriminality v různých zemích, ale zároveň si všímá diferenciací kriminality ve velkých a malých obcích (územně ji ale přímo nehodnotí).²⁵ Ačkoliv sběr dat za kriminalitu začal již v druhé polovině 18. století a statistická data soudů byla zveřejňována v tiskové podobě od roku 1840 a obsahovala statistické přehledy, grafy i krátké texty, analýzy na nižších měřítkových úrovních se neobjevují.²⁶

I přes nízkou četnost prací zabývajících se kriminalitou na českém území je zřejmá znalost evropských prací. Studie odkazují např. na teorii Lombrosa o výrazné roli fyzických atributů, ke které ale víceméně přistupují kriticky a považují ji za nesprávnou a překonanou.²⁷ O vlivu poznatků Lombrosa na studie vzniklé v českém prostředí se zmiňuje i Lenderová v kapitole věnované prostituci v Čechách v průběhu 19. století.²⁸ Znatelný je podle ní vliv nejen Lombrosa, ale také dalších, především francouzských autorů na lékaře Otokara Rožánka, který sepsal několik studií zabývajících se kriminalitou, zejména pak prostitucí.

Prostorové a ekologické studie od přelomu 19. a 20. století

Období po přelomu 19. a 20. století se vyznačovalo výraznými výkyvy zejména v oblasti společenské, ekonomické a politické. Dobu relativní prosperity a hospodářského rozmachu výrazně narušily obě světové války a hospodářská krize ve 30. letech po krachu na newyorské burze. Důsledky těchto událostí se projevíly ve společenském a ekonomickém rozvoji i v politických vztazích a změnách. Výrazný rozvoj nastal i v oblasti technologií, které se mj. podílely i na rozvoji vědy – např. vynález počítače.

První polovina 20. století znamená pro studium kriminality významný zlom z hlediska tematického, metodického i měřítkové úrovně sledování. Velkou zásluhu na změně pojetí studia kriminality mají zástupci chicagské školy, kteří analyzovali

²⁴ A. ZUCKER, *Kriminalistické črty* (jako pozn. 23).

²⁵ L. K., *Zločinnost* (jako pozn. 22).

²⁶ Alena MAREŠOVÁ, *Resortní statistiky – základní zdroj informací o kriminalitě v ČR*, Praha 2011.

²⁷ František V. PROCHÁZKA, *Rozpravy o zločincích jako úvod do kriminální psychologie a sociologie*, Praha 1925; L. K., *Zločinnost* (jako pozn. 22).

²⁸ Milena LENDEROVÁ, *Prostituce a veřejná moc v českých zemích od poloviny 19. století do 20. let 20. století*, in: *Zločin a trest v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků ze 30. ročníku symposia k problematice 19. století*, red. Lucie Peisertová – Václav Petrbok – Jan Jandák, Praha 2011, s. 161–170.

vztah mezi sociálními indikátory prostředí a úrovní kriminality²⁹ či lokalizaci kriminální činnosti a mladistvých delikventů ve městě.³⁰ Paralelně s nimi Cyril Burt v Evropě již ve 20. letech 20. století identifikoval oblasti situované blízko atraktivních terčů ve vnitřních městech jako typická bydliště pachatelů.³¹ Právě studium kriminality v rámci města, důraz na vliv prostředí a studium indikátorů prostředí, stejně jako analýzy lokalit, ať už bydlišť pachatelů či přesných míst trestných činů, představují nový přístup ve výzkumu kriminality. Zvýšená pozornost je věnována charakteristikám nejen pachatelů, ale i oblastí, ve kterých dochází k většímu počtu trestných činů. Výzkumy kriminality se zaměřují např. na vliv míry urbanizace, průmyslovosti oblastí, jejich etnického složení či socioekonomického statusu.³² Etnicita a imigranti se stávají jedním z častých témat ve studiích kriminality již od přelomu 19. a 20. století zejména ve Spojených státech amerických, kam míří řada Evropanů.³³

Výzkumy první poloviny 20. století zpracovávají zejména kvantitativní data a obvyklými metodami jsou proto statistické analýzy. Nejvýraznějšího rozkvětu však dosahují statistické analýzy v období po druhé světové válce v souvislosti s kvantitativní revolucí. S novými technologickými možnostmi vzrostl zájem o statistické modely, komplexnější prostorové analýzy a různé multivarietní techniky. Hlavními typy výzkumů kriminality jsou areálové a ekologické studie. Areálové studie se zaměřují na identifikaci vzorců v prostoru, např. v distribuci různých druhů trestných činů, využívají různé kartografické techniky (např. centrografii) a zejména zpracování pomocí počítačů.³⁴ Ekologické studie hledají korelace mezi kriminalitou a dalšími zejména socioekonomickými ukazateli obyvatelstva a území. Navazují tak na studie z 19. století, které rozšiřují díky lepším možnostem zpracování dat. Mezi typické používané metody patří regresní analýzy, faktorové analýzy či tzv. kanonické analýzy.

²⁹ Robert E. PARK, Community Organization and Juvenile Delinquency, in: *The City*, ed. Robert E. Park – Ernest W. Burgess – Roderick D. McKenzie, Chicago 1925, s. 99–112.

³⁰ Clifford R. SHAW – Henry D. McKAY, Juvenile Delinquency and Urban Areas: A Study of rates of Delinquents in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities, Chicago 1942.

³¹ Cyril BURT, The Causal Factors of Juvenile Crime, *British Journal of Medical Psychology* 3, 1923, s. 9–33.

³² W. B. SHAW, Relationship between Crime Rates and Certain Population Characteristics in Minnesota Counties, *Journal of Criminal Law and Criminology* 40, 1946, s. 43–49.

³³ Mj. William S. BENNET, Immigrants and Crime, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 34, 1909, s. 117–124; I. A. HOURWICH, Immigration and Crime, *American Journal of Sociology* 17, 1912, s. 478–490.

³⁴ D. T. HERBERT, *The Geography* (jako pozn. 18).

Studie kriminality zpracované v tomto období využívají velmi různé územní jednotky. Ekologické i areálové studie pracují zejména s většími územími (státy, kraji, okresy). Např. ve Velké Británii byla teprve od roku 1960 data za kriminalitu dostupná za menší jednotky čítající zhruba 700 obyvatel.³⁵ Chicagská škola a její následovníci se naopak soustředili na detailnější studie měst, zkoumali sociálně prostorové odlišnosti různých částí města až v detailu sídelních jednotek (*census tract*) či konkrétních adres.³⁶

Mezi stěžejní výstupy tohoto období ovlivňující pozdější výzkumy kriminality patří model zonálního členění města, teorie sociální disorganizace a analýzy bydlíš' pachatelů. Aplikace obdobných postupů v Evropě ovšem přináší sporné výsledky. Na jednu stranu Castle a Gittus identifikovali v Liverpoolu klastry s vyšší úrovní kriminality a sociální patologie v oblasti vnitřního města (v místech s vyšším podílem migrantů a vysokými hustotami zalidnění).³⁷ Naopak jiní badatelé poukazují na nemožnost zobecnění zonálních pravidelností či obecně na nemožnost aplikace výsledků studií z amerických měst na britská města, což zdůvodňují např. diferencovanými strukturami měst vázanými na odlišný historický vývoj, či různou majetkovou strukturou.³⁸

Od přelomu 19. a 20. století roste zájem o výzkum kriminality i v českém prostředí a objevují se první rozsáhlejší práce.³⁹ Ale ačkoliv je v těchto studiích citována řada zahraničních, evropských, ale i amerických výzkumů,⁴⁰ v domácím prostředí se obdobné výzkumy nerealizují. Práce Procházky se zaměřuje především na kriminální psychologii a sociologii, zejména na příčiny zločinnosti, a vztahem mezi zločinem a rodinným a sociálním statusem pachatelů (např. specifika u žen, mladistvých či tuláků).⁴¹ Rovněž se zabývá problémy chudinských bydlíš' v Praze a uvádí, že

³⁵ John BALDWIN, *Ecological and Areal Studies in Great Britain and the United States*, *Crime and Justice* 1, 1979, s. 29–66.

³⁶ C. R. SHAW – H. D. McKAY, *Juvenile Delinquency* (jako pozn. 30).

³⁷ I. M. CASTLE – E. GITTUS, *The Distribution of Social Deffects in Liverpool*, *Sociological Review* 5, 1957, s. 43–64.

³⁸ Např. J. BALDWIN, *Ecological and Areal Studies* (jako pozn. 35).

³⁹ F. V. PROCHÁZKA, *Rozpravy* (jako pozn. 22); Václav SOLNAŘ, *Zločinnost v zemích českých v létech 1914–1922*, Praha 1931.

⁴⁰ Např. Solnař ve své rozsáhlé studii odkazuje na řadu spisů německy píšících autorů, ale i na studie z Francie, Itálie a články vydávané za oceánem, např. v *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology* (V. SOLNAŘ, *Zločinnost* [jako pozn. 39]).

⁴¹ F. V. PROCHÁZKA, *Rozpravy* (jako pozn. 39).

„nejchudší čtvrtě měst, kde se špatně bydlí, jsou také doupata zločinu“.⁴² Práce Solnaře je zacílena na hodnocení zločinnosti v období 1. světové války a v následujících letech a na analýzu vývoje celkové kriminality i jednotlivých druhů trestných činů a působících faktorů.⁴³ Kriminalitou se zabývají některé články publikované v dobových periodikách. Např. ve *Věstníku čs. společnosti pro právo trestní* publikoval Scholz srovnávací data trestní statistiky mládeže z let 1913–1922,⁴⁴ Ráliš pak zkoumal vliv hustoty zalidnění a krajinného rázu na zločinnost na Slovensku.⁴⁵ Řada děl je tematicky zaměřených spíše na výkon práva, typy trestných činů, či obecně kritizuje vývoj společnosti, nerozebírá ovšem prostorové aspekty kriminality.⁴⁶

Již zmíněná Solnařova práce jako jedna z prvních analyzuje data za kriminalitu v detailu jednotlivých historických zemí (v dřívějších analýzách byly české země zkoumány vždy společně s Rakouskem). Solnař sám zdůrazňoval význam velikosti studovaného území a potřeby studia menších území: „v nauce bylo velmi doporučováno studium zločinnosti podle menších územních obvodů, na nichž možno poměrně bezpečně odhadnouti vlivy, které asi na zločinnost působily a kde možno srovnáváním většího počtu takových menších územních celků lišících se svým společenským rázem i povahou zločinnosti činiti závažné závěry kriminálněetiologické“.⁴⁷ Scholz nejprve analyzuje data pouze na úrovni vrchních zemských soudů (pražský a brněnský), následně ale porovnává nižší jednotky (okresní soudy).⁴⁸ Ráliš využívá poměrně inovativní metodu, a to dotazníkové šetření mezi okresními soudy zaměřené nejen na kriminalitu, ale např. i na zjištění rozlohy, počtu obcí či krajinného rázu oblasti působnosti jednotlivých okresních soudů.⁴⁹

⁴² F. V. PROCHÁZKA, Rozpravy (jako pozn. 39), s. 93.

⁴³ Příkladem může být výrazný pokles počtu odsouzených po zavedení sborových soudů, vlivy přesunů obyvatel na kriminální statistiky či specifické vlivy války na nárůst některých trestných činů (V. SOLNAŘ, Zločinnost [jako pozn. 39]).

⁴⁴ Otto SCHOLZ, Zločinnost mládeže ve světle statistiky, *Věstník čs. společnosti pro právo trestní* 3, 1927, s. 39–57.

⁴⁵ Antonín RÁLIŠ, Grafické tabulky o zločinnosti a průběhu početí na Výstavě Soudobé Kultury v Brně, *Věstník čs. společnosti pro právo trestní* 4, 1928, s. 53.

⁴⁶ Např. Jaroslav KALLAB, Dvě studie o významu kriminální statistiky pro reformu trestního práva, in: *Sborník věd právních a státních* 13, 1913, s. 372–390.

⁴⁷ V. SOLNAŘ, Zločinnost (jako pozn. 39), s. 109.

⁴⁸ O. SCHOLZ, Zločinnost (jako pozn. 44).

⁴⁹ A. RÁLIŠ, Grafické tabulky (jako pozn. 45). Následné analýzy Ráliš založil na diferenciaci okresních soudů podle krajinného rázu.

Důležitými podklady pro výzkum kriminality v českých zemích se staly trestní statistiky vydávané za I. republiky Státním úřadem statistickým, obsahující přehled trestných činů, pachatelů i trestů. Po 2. světové válce se však v českých zemích stávají data za kriminalitu širší odborné veřejnosti nepřístupná. Marešová upozorňuje, že dodnes se hlubší analýze těchto dat až na pár výjimek nikdo nevěnoval a teprve v roce 2011 byly v archivech Policejního prezidia objeveny soupisy kriminality z let 1946–1964.⁵⁰ Ve většině studií jsou využívány jednoduché statistické metody (přepočet trestných činů na počet obyvatel) a zkoumány rozdíly v páchání kriminality mezi muži a ženami či různými věkovými skupinami. Kromě mládeže se studie častěji zabývají specifickou skupinou recidivistů.

Environmentální kriminologie a proměna studia kriminality

Období po konci 2. světové války lze v řadě zemí označit za období hospodářského růstu, rozmachu keynesiánské politiky a sociálních států. Koncem 60. let však dochází ke zpomalení růstu, následovanému ekonomickými krizemi (vč. ropné krize v roce 1973) a sociálními problémy. Vědci se snaží hledat příčiny ekonomických i sociálních problémů a jejich možná řešení, nicméně tehdejší vědecké postupy (zejména prostorová věda) je nenabízejí. Kritika prostorové vědy směřovaná na odlidštěnost přístupu, falešnou objektivitu či odtrženost od problémů společnosti vede společně s děním ve společnosti (emancipační hnutí, národní hnutí, boj za lidská práva, rovnoprávnost apod.) k hledání alternativních přístupů k výzkumu (souhrnně později nazývaných jako postpozitivistické směry). Tyto změny se projevují i ve studiu kriminality. Pochopení, že existenci a rozmístění kriminality nelze jednoduše vysvětlit působením jednoho faktoru, spolu s rostoucím zájmem o detailnější studie lokalit a fungování komunit vede k etablování nových přístupů a směrů. Velkou roli zde hraje environmentální kriminologie, jejíž zájem se koncentruje na zločiny a studium okolností, které ke spáchání zločinu vedou.⁵¹ Změna přístupu se projevuje nejen v zaměření výzkumů, ale i v jejich teoretickém ukotvení, používaných metodách a způsobech interpretace výsledků. Za ústřední koncepty lze považovat teorii rutinních aktivit (*routine activity approach*), koncept prevence kriminality prostřednictvím designu prostředí (*crime prevention through environmental design*) či teorii struktury trestné činnosti (*crime patterns theory*). Od 60. let 20. století se rozvíjí výzkum strachu ze zločinu (*fear of crime*) zaměřený na diferencované vnímání a pro-

⁵⁰ Blíže A. MAREŠOVÁ, Resortní statistiky (jako pozn. 26).

⁵¹ Přehled o základních myšlenkách, metodách a teoriích patřících do proudu environmentální kriminologie shrnuje např. kniha Richard WORTLEY – Lorrain MAZEROLLE, *Environmental Criminology and Crime Analysis*, New York 2011.

žívání strachu různými skupinami obyvatel. Rozdíly mezi muži a ženami či mezi různými věkovými kategoriemi se často zabývaly feministicky zaměřené geografky.⁵²

Studie ovlivněné environmentální kriminologií se tematicky zaměřují na odhalení hlubších souvislostí a vazeb mezi zločinem, jeho obětí a místem, kde se čin odehrál. Cohen a Felson svou teorií rutinních aktivit upozorňují na nutný souběh podmínek vedoucích k uskutečnění zločinu a na roli každodenních aktivit a jejich proměn v průběhu vývoje společnosti.⁵³ Kromě přítomnosti motivovaného pachatele, potenciální oběti a naopak nepřítomnosti ochránce/hlídače je podle nich pro uskutečnění zločinu nezbytné vhodné místo a vhodný čas.⁵⁴ Teorie rutinních aktivit tak upozorňuje na roli do té doby opomíjeného prostorového a časového kontextu kriminálních činů. S časem a místem rovněž pracuje teorie struktury trestné činnosti zaměřující se na odhalování prostorového (a časového) uspořádání kriminality. K teorii přispěli i manželé Brantinghamovi, kteří sledovali pohyb útočníků v čase a prostoru či zkoumali vliv rozložení aktivit v prostoru a v rámci určité komunity.⁵⁵

Do oblasti zájmu výzkumu kriminality se dostávají konkrétní místa či typy míst (např. park, náměstí, podchod), které blíže rozpracovává např. koncept *hot spots*. Výchozí bodem tohoto výzkumu je tvrzení, že rozložení kriminálních aktivit není náhodné a lze identifikovat místa, kde dochází k jejich větší koncentraci (tzv. *hot spots*). Výzkum se následně zaměřuje na odhalení příčin vyšší koncentrace kriminálních aktivit v těchto místech.⁵⁶ K výzkumu míst přispívají rovněž Brantinghamovi rozlišující dva základní typy míst – tzv. *crime generators* (místa poskytující vhodné pří-

⁵² Mj. Gill VALENTINE, *Geography of Women's Fear*, Area 21, 1989, s. 385–390; Elizabeth A. STANKO, *Women, Crime and Fear*, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 539, 1995, s. 46–58; Rachel PAIN, *Social Geographies of Women's Fear of Crime*, *Transactions of the Institute of British Geographers* 22, 1997, s. 231–244.

⁵³ Lawrence E. COHEN – Marcus FELSON, *Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach*, *American Sociological Review* 44, 1979, s. 588–608.

⁵⁴ Hlídači mohou být nejen strážníci či policisté, ale kdokoliv představující pro pachatele riziko odhalení.

⁵⁵ Např. Patricia L. BRANTINGHAM – Paul J. BRANTINGHAM, *Nodes, Paths and Edges: Consideration on the Complexity of Crime and the Physical Environment*, *Journal of Environmental Psychology* 13, 1993, s. 3–28.

⁵⁶ Např. Lawrence W. SHERMAN, *Hot Spots of Crime and Criminal Careers of Places*, in: *Crime and Place*, ed. John Eck – David Weisburd, New York 1995, s. 35–52; Richard L. BLOCK – Carolyn R. BLOCK, *Space, Place and Crime: Hot Spot Areas and Hot Places of Liquor-related Crime*, in: *tamtéž*, s. 145–183.

ležitosti pro spáchání zločinu) a tzv. *crime attractors* (místa cíleně vybraná pachatelé pro spáchání zločinu).⁵⁷

Na začátku 70. let přichází paralelně C. Ray Jeffery a Oscar Newman s výzkumy vztahu fyzického prostředí a kriminality. Studie Jefferyho a Newmana se staly základem pro koncept prevence kriminality prostřednictvím designu prostředí zdůrazňujícího vliv fyzického prostředí, jeho uspořádání apod. na úroveň kriminality, ale i na vnímání a prožívání strachu ze zločinu.⁵⁸ Kriminální aktivita se podle nich častěji váže na místa s nevhodnou kompozicí, špatným architektonickým designem, s nepřehlednými částmi či nejasnými funkcemi a využitím. Newman oživuje koncept hájitelnosti prostoru (*defensible space*), který je založený na cíleném utváření prostoru směřujícím ke snížení kriminality a zlepšení pocitu bezpečí uživatelů daných míst.⁵⁹

Se změnou přístupu a zaměření výzkumů dochází i k nezbytnému rozšíření používaných metod, zejména o ty kvalitativní. Významnou měrou se na této změně podle Listerborn podílejí feministicky orientované geografky, které aplikují řadu do té doby v kriminalitě nevyužívaných metod a zdrojů dat.⁶⁰ Ve výzkumu kriminality a strachu se začínají využívat šetření mezi obyvateli realizované formou dotazníkových šetření, anket, rozhovorů, kreslení mentálních map či časových záznamů (deníků). Zároveň probíhají terénní šetření, pozorování či analýzy dokumentů, médií. Často je využíváno více metod a jejich výsledky jsou následně kriticky hodnoceny a porovnávány. Studie se zaměřují na rezidenty či uživatele určitých míst, zdůrazněny jsou rozdíly mezi muži a ženami či mezi různými věkovými skupinami. Některé výzkumy cílí na specifické skupiny, viktimologické studie zkoumají oběti trestných činů, *self-reportové* studie se věnují pachatelům.⁶¹

Přístupy ovlivněné environmentální kriminologií pracují zejména s menšími územními jednotkami. Často využívají jako základní jednotku lokality či sousedství,

⁵⁷ Patricia L. BRANTINGHAM – Paul J. BRANTINGHAM, *Criminality of Place, Crime Generators and Crime Attractors*, *European Journal of Criminal Policy and Research* 3, 1995, s. 5–26.

⁵⁸ C. Ray JEFFERY, *Crime Prevention through Environmental Design*, Thousand Oaks 1971; Oscar NEWMAN, *Defensible Space: Crime Prevention through Environmental Design*, New York 1972/1996.

⁵⁹ O. NEWMAN, *Defensible Space* (jako pozn. 58). Původní myšlenky mj. Jane JACOBS, *The Death and Life of Great American Cities*, New York 1961/2013.

⁶⁰ Carina LISTERBORN, *Understanding the Geography of Women's Fear: Toward a Reconceptualisation of Fear and Space*, in *Subjectivities, Knowledges and Feminist Geographies: The Subjects and Ethics of Social Research*, ed. Liz Bondi, Lanham 2002, s. 34–43.

⁶¹ Blíže např. Jan TOMÁŠEK, *Úvod do kriminologie*, Praha 2010.

ale výjimkou nejsou ani studie pracující s konkrétními ulicemi či místy.⁶² Paralelně je ale stále hodnocena diferenciacie struktury a úrovně kriminality v různých regionech. Zájem o tento typ studií je v západních zemích patrný jak v 60., tak v 80. letech 20. století.⁶³ Diferenciacie kriminality je zkoumána i v urbánním a rurálním prostředí, výzkumy se zaměřují nejen na analýzu odlišností ve výskytu a struktuře trestných činů, ale kriminalita je hodnocena ve vztahu např. s ekonomickými a sociálními charakteristikami vázanými na rozdílná prostředí a jejich obyvatele.⁶⁴ Stále větší pozornost se věnuje i problematice kriminality v suburbíích.⁶⁵

Výzkum kriminality v Česku se od 60. let 20. století výrazně rozvíjí, roste zejména publikační aktivita spojená i se založením Vědeckovýzkumného ústavu kriminalistiky v roce 1960 (dnešní Institut pro kriminologii a sociální prevenci). Existence instituce zaměřené na výzkum kriminality znamená cílené zaměření na problematiku kriminality, rozvoj kriminologických výzkumů, řeší se otázky teoretické i metodologické a rozšiřuje se tematické zaměření výzkumů kriminality.

Ke konci 60. let Jüttner podrobně rozebírá vznik kriminologie, stěžejní teorie, ale i metody výzkumu, statistiku a popisuje situaci v oblasti kriminality na našem území.⁶⁶ Obdobně široce se kriminalitě věnuje Karabec, který se ale hlouběji soustředí na hodnocení stavu kriminality v českých zemích a diskuzi možných metod využitelných k hodnocení kriminality.⁶⁷ Řada studií se zaměřuje na problematiku kriminality mládeže,⁶⁸ zájem o toto téma podporují i sympozia konaná socialistickými zeměmi. Další studie se zabývají prevencí kriminality, její úlohou ve společnosti

⁶² Např. O. NEWMAN, *Defensible Space* (jako pozn. 58), L. W. SHERMAN, *Hot Spots* (jako pozn. 56).

⁶³ Např. Calvin F. SCHMID, *Urban Crime Areas: Part I*, *American Sociological Review* 25, 1960, s. 527–542; Sarah L. BOGGS, *Urban Crime Patterns*, *American Sociological Review* 30, 1965, s. 899–908; D. T. HERBERT, *The Geography* (jako pozn. 18); Cyrille FIJNAUT, *Organized Crime: A Comparison between the United States of America and Western Europe*, *British Journal of Criminology* 30, 1990, s. 321–340.

⁶⁴ L. E. COHEN – M. FELSON, *Social Change* (jako pozn. 53).

⁶⁵ Např. Simon HAKIM, *The Attraction of Property Crimes to Suburban Localities: A Revised Economic Model*, *Urban Studies* 17, 1980, s. 265–276.

⁶⁶ Alfred JÜTTNER, *O kriminologii a kriminalitě*, Praha 1968.

⁶⁷ Zdeněk KARABEC, *Vývoj kriminality v ČSSR*, Praha 1973.

⁶⁸ Např. Otakar OSMANČÍK – Zdeněk ŠVANCAR, *Kriminalita mládeže: studie o mladistvých delikventech*, Praha 1969; Jaroslav ŠTÍPEK, *Delikvence dětí a mládeže v ČSSR*, Praha 1974; přehledově Vilém BRÄUNER, *Kriminalita mládeže: výběr knih a statí*, Brno 1968.

i konkrétními opatřeními směřujícími k redukci kriminality.⁶⁹ V oblasti prevence kriminality vznikají rovněž tzv. komplexní plány opatření k omezení kriminality (např. Pardubice, Trutnov). Spíše ojediněle se studie věnují i dalším tématům, např. kriminalitě žen či recidivě.⁷⁰

S růstem zájmu o výzkum kriminality se rozšiřují i metodiky výzkumů. Osmančík a Švancar ve výzkumu vztahu mládeže ke kriminalitě využívají dotazníkové šetření, ve kterém figurují tzv. anketáři zaznamenávající odpovědi do archů.⁷¹ Karabec pracuje zejména se statistickými analýzami dat, pomocí nichž analyzuje vliv různých faktorů, např. industrializace, urbanizace, růstu populace či vnitřní migrace, na úroveň kriminality.⁷² Ve své studii zmiňuje možnost využití i dalších metod při výzkumu kriminality, např. anket a dotazníkového šetření, *self-reportových* šetření, řízených rozhovorů či metodu zúčastněného pozorování. I přes zřejmou znalost zahraničních výzkumů využívajících zmíněné metody je jejich širší aplikace ve výzkumu v českém prostředí spojena až s pozdějšími léty.

Výraznou úlohu ve výzkumech kriminality od konce 60. let sehrálo vydávání ročenek kriminality. Na konci 60. let se objevily statistiky dvojího typu, jednak Statistické ročenky kriminality Generální prokuratury a dále Kriminální statistiky veřejné bezpečnosti. Statistické ročenky kriminality Generální prokuratury jsou pravidelně zveřejňovány od roku 1968, zločiny jsou členěny podle trestního zákona a jsou dostupné za úroveň krajů (českých a slovenských). Kriminální statistiky Veřejné bezpečnosti byly vydávány mezi lety 1966 a 1974 a poskytovaly informace o stavu a vývoji kriminality až do úrovně okresů (Praha byla členěna na 10 oblastí). Kromě základních dat o úrovni kriminality, počtech trestných činů a stíhaných osob obojí statistiky obsahují detailnější informace o pachatelích (diferenciace podle věku, pohlaví, vlivu opilosti, souběžnost trestných činů).⁷³ Studie analyzující data za kriminalitu využívají jednoduchých statistických ukazatelů přepočtu vybraných trestných činů na dotčenou populaci.

⁶⁹ Oldřich SUCHÝ, *Příčiny a prevence recidivy*, Praha 1983; Gustav PŘENOSIL, *Teoretické základy prevence kriminality v ČSSR*, Praha 1984.

⁷⁰ Jiří ČEPELÁK – Zdeněk KARABEC, *K teoriím kriminality žen*, Praha 1987; A. JÜTTNER, *O kriminologii* (jako pozn. 66); O. SUCHÝ, *Příčiny* (jako pozn. 69).

⁷¹ O. OSMANČÍK – Z. ŠVANCAR, *Kriminalita* (jako pozn. 68).

⁷² Z. KARABEC, *Vývoj* (jako pozn. 67).

⁷³ Detailněji o obsahu statistik kriminality A. MAREŠOVÁ, *Resortní statistiky* (jako pozn. 26).

Data ze statistik kriminality jsou využívána v řadě soudobých studií,⁷⁴ jejich dostupnost pouze za úroveň okresů či krajů předurčuje i používané územní jednotky. Úroveň okresů využívají Osmančík a Švancar ve studii zabývající se mladistvými delikventy a ne-delikventy,⁷⁵ ale i zmíněné komplexní plány opatření k omezení kriminality. Studie měst, čtvrtí, lokalit či míst, tedy územní jednotky studované v téže době v zahraničí, se v českém výzkumu začínají zpracovávat až od 90. let 20. století.

Současný vývoj studia kriminality

Studium kriminality se dále rozvíjí v 90. letech 20. století. Oproti předchozím obdobím nedochází k výrazným změnám přístupů k výzkumu kriminality, ale spíše k prohlubování stávajících postupů, zdokonalování modelů, zpřesňování teorií a konceptů. Největší rozvoj je spojen s technologickými možnostmi – rozvíjející se geografické informační systémy umožňují nejen vysoce kvalitní mapová zpracování a vizualizaci kriminality, ale ovlivňují i možnosti zpracování a správy kriminálních dat. Zájem o intenzivnější studium kriminality se šíří do dalších zemí, posiluje jak v oblasti postsocialistických zemí Evropy,⁷⁶ tak v zemích Asie, Jižní Ameriky či Afriky.⁷⁷ Koncepty a metodiky z oblasti kriminality rozvinuté v kontextu vyspělých zemí jsou aplikovány na odlišná prostředí, výzkumy se následně zaměřují na hledání odlišností a specifík studovaných zemí. Pokračuje výzkum tradičních témat (rozmístění vybraných trestných činů, výzkum pachatelů apod.), ale rozvíjí se i nová témata reagující na dění ve světě. Vhodným příkladem je problematika terorismu a světové bezpečnosti, jíž jsou věnována i celá čísla odborných časopisů.⁷⁸ Jiné vý-

⁷⁴ Např. Z. KARABEC, *Vývoj* (jako pozn. 67); Stanislav MUSIL – Bohumila TICHÁ, *Přehled dynamiky kriminality 1970–1974 a prognóz 1975–1980*, Praha 1977.

⁷⁵ O. OSMANČÍK – Z. ŠVANCAR, *Kriminalita* (jako pozn. 68).

⁷⁶ Mj. Richard LOTSPEICH, *Crime in the Transition Economies*, *Europe-Asia Studies* 47, 1995, s. 555–589; Maria ŁOŚ, *Post-communist fear of crime and the commercialization of security*, *Theoretical criminology* 6, 2002, s. 165–188.

⁷⁷ Např. Lucia DAMMERT – Mary F. T. MALONE, *Does it Take a Village? Policing Strategies and Fear of Crime in Latin America*, *Latin American Politics and Society* 48, 2006, s. 27–51; Samuel ADU-MIREKU, *Fear of Crime among Residents of Three Communities in Accra, Ghana*, *International Journal of Comparative Sociology* 43, 2002, s. 153–168.

⁷⁸ Např. *British Journal of Criminology* 50, 2010, č. 4.

zkumy se zaměřují i na spíše okrajová a poměrně specifická témata v rámci geografie zločinu, např. mapování kriminality a role vizualizace a estetiky.⁷⁹

90. léta 20. století znamenají pro studium kriminality v českém kontextu výrazný zlom v mnoha ohledech. Česko se otevírá světu a spolu se socioekonomickými, technologickými a politickými změnami přichází i změny na poli kriminality, roste její úroveň a mění se struktura. Rozvíjí se nové typy trestné činnosti (např. počítačová kriminalita) a existující zločiny se rychle adaptují na změny ve společnosti (hospodářská kriminalita). Na vývoj v oblasti kriminality reaguje i odborná veřejnost, zejména v rámci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále IKSP) se zpracovává řada výzkumů zaměřených mj. na organizovaný zločin, drogovou problematiku, pachatele zločinu či jejich oběti.⁸⁰ Rozšiřují se tak nejen zkoumaná témata v oblasti kriminality, ale diverzifikují se i přístupy, metodiky a územní měřítko výzkumu. Výzkumy v Česku začínají intenzivněji reflektovat zahraniční výzkumy.

Základní dva přístupy k výzkumu kriminality v českém prostředí představují analýzy úrovně a struktury kriminality v různém územním měřítku a analýzy jednotlivých témat z oblasti kriminality, často doplňované případovými studii. Analýzou úrovně a struktury kriminality se zabývají především pracovníci z IKSP, např. Marešová se spolu s dalšími pracovníky IKSP každoročně podílí na zpracování výroční zprávy o trendech kriminality v proběhlém roce.⁸¹ Pro publikované studie je typický územní detail krajů, analýzami na úrovni okresů se hlouběji zabýval Kamenický,⁸² nižší jednotky (tzv. obvodní oddělení policie) jsou spíše raritou. Přínosem je v tomto ohledu portál www.mapakriminality.cz, který zveřejňuje data za kriminalitu v uplynulých letech a umožňuje porovnání nápadu trestné činnosti v jednotlivých odděleních i prostřednictvím přepočtu na obyvatele.

⁷⁹ Aurora WALLACE, Mapping City Crime and Aesthetic of Danger, *Journal of Visual Culture* 8, 2009, s. 5–24.

⁸⁰ Např. Martin CEJP, *Tři sondy k problematice organizovaného zločinu*, Praha 1995; Institut pro kriminologii a sociální prevenci, *Extremismus mládeže v České republice*, Praha 1996; Šárka BLATNÍKOVÁ – Karel NETÍK, *Ženy jako pachatelky závažné trestné činnosti*, Praha 2007; Milada MARTINKOVÁ, *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu*, Praha 2007.

⁸¹ Např. Alena MAREŠOVÁ – Martin CEJP – Milada MARTINKOVÁ – Jan TOMÁŠEK, *Analýza kriminality v roce 2009 a v předchozím dvacetiletém období*, Praha 2010.

⁸² Jiří KAMENICKÝ, *Vývoj kriminality v územích ČR po roce 2000*, Praha 2007.

Řada odborníků přistupuje k výzkumu kriminality prostřednictvím hlubších analýz specifických témat.⁸³ Zkoumají například vybrané druhy trestných činů na určitém území či pachatele trestných činů.⁸⁴ Pozornost je věnována i tématu strachu ze zločinu. Mezi prvními v Česku zkoumal obavy (strach) ze zločinu Buriánek, který ve své studii hodnotil názory občanů na rizikovost prostředí v Praze.⁸⁵ Navázali na něj mj. Pechačová a kol., kteří zkonstruovali hypotetický model propojující vnímání bezpečnosti s dalšími charakteristikami (např. věkem, vzděláním, zdravím, důvěrou ve vládu apod.), či Schmeidler zkoumající vliv fyzického a sociálního prostředí měst na vnímání bezpečnosti v Hodoníně.⁸⁶ Jiné studie se zaměřují na diferenciaci vnímání pocitu bezpečí v různých čtvrtích, na příkladu Prahy např. Jíchová a Temelová.⁸⁷ Výzkumy často doplněné případovými studiemi jsou realizovány na menších územích (např. konkrétní čtvrtě, menší lokality) a vzorcích populace.⁸⁸

Ve výzkumech kriminality realizovaných od 90. let se velmi často využívá kombinace různých metod. Kromě statistických analýz dat, pro studie úrovně a struktury kriminality typických, jsou využívána především dotazníková šetření, rozhovory, terénní šetření, pozorování či obsahové analýzy.⁸⁹ Dotazníková šetření či rozhovory

⁸³ Zájem o kriminalitu roste od počátku 90. let i na akademických institucích, např. na Sociologickém ústavu, Univerzitě Karlově v Praze či Masarykově univerzitě v Brně, a to jak formou rostoucího počtu absolventských prací, tak řešených výzkumných projektů.

⁸⁴ Např. Jan ROZUM – Petr KOTULAN – Lucie HÁKOVÁ – Jan TOMÁŠEK, Výzkum trestného činu loupeže v Praze, Praha 2005; M. MARTINKOVÁ, Zkušenosti (jako pozn. 80).

⁸⁵ Jiří BURIÁNEK, Názory občanů na kriminologické aspekty prostředí v Praze, Sociologický časopis 24, 1994, s. 201–214.

⁸⁶ Zdeňka PECHAČOVÁ – Joseph HRABA – Wan-Ning BAO – Frederick O. LORENZ, Pocit ohrožení kriminalitou v České republice, Sociologický časopis 34, 1998, s. 205–219; Karel SCHMEIDLER, Sonda Hodonín: Jak občané vnímají riziko kriminality ve svém městě? Urbanismus a územní rozvoj 5, 2002, s. 28–33.

⁸⁷ Jana JÍCHOVÁ – Jana TEMELOVÁ, Kriminalita a riziková místa centrálního a vnitřního města: sonda do názorů obyvatel vybraných pražských čtvrtí, in: Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života, red. Jana Temelová – Lucie Pospíšilová – Martin Ouředníček, Plzeň 2012, s. 46–76; Jana TEMELOVÁ – Daniel ČERMÁK – Jana JÍCHOVÁ, Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích, in: Sociální proměny pražských čtvrtí, red. Martin Ouředníček – Jana Temelová, Praha 2012, s. 47–67.

⁸⁸ Např. J. ROZUM – P. KOTULAN – L. HÁKOVÁ – J. TOMÁŠEK, Výzkum (jako pozn. 84); J. JÍCHOVÁ – J. TEMELOVÁ, Kriminalita (jako pozn. 1); J. JÍCHOVÁ – J. TEMELOVÁ, Kriminalita (jako pozn. 87).

⁸⁹ Obsahové analýzy se zaměřují na různé druhy dokumentů, např. soudní spisy a rozhodnutí (J. ROZUM – P. KOTULAN – L. HÁKOVÁ – J. TOMÁŠEK, Výzkum [jako pozn. 84]), nebo

jsou zacíleny především na dotčenou populaci⁹⁰ nebo na aktéry v oblasti kriminality.⁹¹ Studie jsou často koncipovány jako sondy do názorů a postojů vybraných lidí, např. rezidentů či specifických skupin (obětí trestné činnosti, starší populace), nebo fungují jako celorepublikové zobecňující studie.

V posledních letech se objevují i další metody v českém výzkumu kriminality zatím běžně neaplikované, např. Koubalíková použila ve svém výzkumu vzorku vězňů kromě rozhovorů i metodu mentálních map.⁹² Ivan a Horák využívají geografické informační systémy pro analýzy dat za konkrétní místa trestných činů (na konkrétním příkladu Ostravy).⁹³ Využití geografických informačních systémů se v posledních letech rozvíjí ve větší míře,⁹⁴ příkladem mohou být studie ve sborníku *Bezpečnostní situace v České republice*⁹⁵ či Karbanova stať o geografických aspektech kriminality v Praze.⁹⁶ Takováto data lze využít nejen pro lokální studie distribuce kriminality ve čtvrtích či ulicích, ale i pro hlubší sondy vnímání bezpečnosti, např. prostřednictvím výzkumů inspirovaných environmentální kriminologií.

Závěr

Oproti některým západním zemím (Francii, Anglii či Německu) a podle dostupných materiálů se kriminalita na českém území začala studovat až se zpožděním. V 19. století, kdy ve Francii či Anglii vznikaly regionální studie distribuce kriminality a zkou-

analýzy médií a mediálního obrazu (např. Jan TOMÁŠEK, *Obraz delikventní mládeže v českém tisku*, in: *Vybrané problémy sociální patologie*, red. Kazimír Večerka, Praha 2005, s. 226–229).

⁹⁰ Kazimír VEČERKA – Jakub HOLAS, *Prevence kriminality očima občanů*, Praha 2003; K. SCHMEIDLER, *Sonda* (jako pozn. 86); J. TEMELOVÁ – D. ČERMÁK – J. JÍCHOVÁ, *Kriminalita* (jako pozn. 87).

⁹¹ Např. Stanislav MUSIL, *Počítačová kriminalita*, Praha 2000; Kazimír VEČERKA – Jakub HOLAS – Jan TOMÁŠEK, *Prevence kriminality na úrovni obcí a krajů*, Praha 2009, s. 117; J. JÍCHOVÁ – J. TEMELOVÁ, *Kriminalita* (jako pozn. 1).

⁹² Sylvie KOUBALÍKOVÁ, *Město z perspektivy kriminální populace, geografická percepce rizika a ohrožení kriminalitou*, diplomová práce, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno 2011.

⁹³ Igor IVAN – Jiří HORÁK, *Analýza kriminality v Ostravě*, in: *Symposium GIS Ostrava 2012: Současné výzvy geoinformatiky*, red. Jan Růžička, Ostrava 2012, s. 1–7.

⁹⁴ V mezinárodním kontextu výzkumu kriminality patří tento postup mezi běžně využívaný.

⁹⁵ *Bezpečnostní analýza kriminality*, red. Alena Marešová, Praha 2012.

⁹⁶ Michal KARBAN, *Geografické aspekty kriminality spáchané v roce 2008 v Praze*, in: *Analýza trendů kriminality v roce 2008*, red. Alena Marešová a kol., Praha 2009, s. 203–210.

mala se vazba úrovně kriminality a různých charakteristik populace či prostředí, se u nás na podobné studie teprve čekalo. Objevily se až v samém závěru 19. století. Jedním z oborů, které začaly kriminalitu zkoumat a přispívat k jejímu hlubšímu poznání, se stala i geografie, která klade důraz na prostorové aspekty kriminality. Přidává tak důležitou dimenzi, která je jinými obory opomíjena. V kontextu české geografie lze geografii zločinu považovat spíše za okrajovou disciplínu, zájem o ni se projevil až na přelomu 20. a 21. století, převážně formou studentských absolventských prací.

Velký vliv na výzkum kriminality měl a stále má technologický vývoj. Geografům umožnil jak zpracovávání velkých datových souborů na počítačích, tak snazší sběr dat, jejich správu a zpracování, např. využití GPS souřadnic pro místa trestných činů. Oproti zahraničí u nás existují bariéry bránící využití dat ve vhodném územním měřítku. V současné době jsou běžně dostupná data za základní druhy trestných činů za okresy, na vyžádání pak za obvodní oddělení policie. Pro řadu analýz by ale byla nejvhodnější právě data za konkrétní místa, která by mj. umožnila aplikovat poznatky a koncepty environmentální kriminologie.

Nezanedbatelný význam pro výzkum kriminality mají výzkumné granty. V rámci IKSP se dlouhodobě zpracovávají několikaleté projekty úzce zaměřené na specifická témata (např. organizovaný zločin, mládež a kriminalita, viktimologické výzkumy). Další, spíše menší projekty jsou realizovány na vysokých školách a jsou financované z prostředků grantových agentur. Rovněž spolupráce odborníků z oblasti kriminality s městskou/obecní správou, policií a neziskovými organizacemi poskytuje důležitou platformu pro realizaci výzkumů a jejich následné uplatnění v praxi. Příkladem je práce Ivana a Horáka, jež vznikla ve spolupráci s Magistrátem města Ostravy a zástupci policie.⁹⁷

Kriminalitu studuje řada oborů, z nichž každý na ni nahlíží z jiného úhlu a přispívá k jejímu detailnějšímu poznání. Sdílení nových poznatků, informování o výstupech projektů a následná diskuze je nezbytným předpokladem pro další studium kriminality. Platformu pro takovýto rozvoj může představovat Česká kriminologická společnost, na jejíchž pravidelných setkáních prezentují své výsledky znalci z různých (vědních) oborů. Rozvoji, ale i propagaci výzkumu kriminality by pomohl i odborný časopis publikující nejnovější poznatky z výzkumů kriminality. V současné době v českém prostředí existují spíše populárně naučné časopisy cílené na praxi v oblasti kriminality, např. *Kriminalistika* či *Policista*.

⁹⁷ I. IVAN – J. HORÁK, Analýza (jako pozn. 93).

Jana Jíková

Analysis of crime in Czechia from the point of view of geography

Traditionally, many disciplines have researched crime – depending on their specialization, they have focused on different aspects of the phenomenon. The approach of geography is different from that of the other disciplines, especially in its emphasis on the spatial context and its interconnections. It adds an important dimension to our understanding of crime, the one that is often ignored by other disciplines.

The study of crime in Czechia has lagged significantly behind the research presented in some other Western countries. Whereas France and England conducted regional studies of crime distribution already before the mid-1850s, Czechia had to wait for the first study until the very end of the 19th century. The following development of crime research in our country was marked by publication activity that was – after the 1960s – clearly influenced by the founding of the Research Institute for Crime (since 1962 known as Criminological Research Institute [VÚK]).

The next turning point in crime research came in the 1990s in the context of the socio-economic, technological and political changes in the Czech society. The thematic scope of the studies has expanded and a deeper awareness of foreign research has become evident. More frequently, researchers employ survey methodology and field surveys in combination with data analysis. Although research in geography of crime has significantly expanded in methodological, theoretical and thematic dimension since the 1990s, it continues to lag behind the research done abroad. One of the reasons, aside from the later start up, is also the difficulty in obtaining more detailed data and a lack of academic journals directly dealing with crime research.